

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHÉDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

NEGYEDIK ÉV

Pesten.

Ma tus' 3. 1840.

9. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Philosophia. Szontagh' Propylaeumai a' magyar philosophiához (*Vecsei József*). — Utazás. Besse' utja a' Kaukaz' hegyén stb. Vége (*Jerney János*). — Visszaigazitások. Orosz bajok Folytatás (*Bajza*). — Magyar tudós társaság. — Literatúrai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Philosophia.

Propylaeumok a' magyar philosophiához.
Irtta Szontagh Gusztáv. stb.

(Folytatás).

A' philosophiai *rendszereket*, minthogy összes munkásságunk elméleti 's gyakorlati: *elméletiekre 's gyakorlatiakra* osztja. Amazok az ismeret' és igazság' okait 's törvényeit magyarázzák; ezek cselekedeteinknek a' jót 's boldogságot illető elveit határozzá meg, 's minthogy az ismeret' okait, vagy az ismeretek' *tárgyaiba*, vagy az ismeret-*tehetségbe* lehet helyezni: innen az elméleti rendszereket ismét *tárgyilagóskra és alanyiakra* osztja.

Minthogy minden elméleti philosophia fő feladata a' tárgyilagósság' megfejtése, az az olly elvek' felállítása, mellyekből előterjesztéseinknek a' tárgyakkal összeegyeztése önkényt következik: három álláspontot ad elő, mellyekből igyekezzék a' szemlélődő ész ezen összeegyeztést megmagyarázni; 's bebizonyítani. u. m.

1. *A' külső és belső érzékek' álláspontjai.* Ezen állásponton a' szemlélődő ész három phi-

losophiai rendszert alkota. 1) a' *materialismust* 2) a' *spiritualismust* 2) a' *dualismust*.

2. *Az érzékiség' és ész' álláspontját.* Innen indulva ismét három rendszert fejte ki. 1) *A' naturalismust*, 2) a' *pantheismust*, 3) a' *theismust*.

3. *A' tárgyak' képzeleteinkhez viszonyját.* Itt hasonlóképp három rendszert alakíta. 1) *A' realismust*, 2) az *idealismust*, 3) az *azonosság' rendszerét*.

1. *A' materialismust* illetőleg, igen helyesen mondja: mivel eszünk' előleges törvénye szerint, minden okozathoz okot, minden tulajdonsághoz állományt gondolni kénytelenítettünk; a' kívülről észrevett tüneményeket is okok- 's állományoknak tulajdonítjuk, és pedig olly természetűeknek, mint a' tünemények maguk: a' természet' térben és időben jelenkező tüneményei' okát 's állományát térben és időben létezőnek gondoljuk 's *anyag*nak nevezük; belső életünk' gondolkodási, érzeményi és akaratbeli téren kívül mutatkozó tüneményei' okát 's állományát pedig tételtennek képzeljük, azaz a' testek' tulajdonságaival: szélesség-, hosszúság-, nehézséggel stb nem bírónak, 's azt *szellemnek* nevezzük. Ha tehát a'

materialismus a' szellem' valóságát tagadja, ön maga elveit dönti fel; az öntudat', az érzékek' az analogia' hitelességét megvetve, szóval azon bizonyítványokat, mellyeken saját állításai alapulnak (l. 73—4). Jól mondja: ha a' naturalismus gyakorlati tekintetben érzéki czélunkat állítja egyedülinek lenni, 's az ész' és lelki-ösmeret' parancsait 's azoknak kötelezéseit tagadja: e' tekintetben is önmagát czáfolja meg; mert ezen kötelezések szintűgy öntudatunk által bizonyosak, mint az érzékiség' törvényei és czéljai. 'S innen nyilvános, mikép a' materialismus' elméleti és gyakorlati alaptételei, lélektani hiányos egyoldalú adatokon alapulván, önmagokat semmisítik meg (l. 75.) Megmutatja mikép a' materialismus' ezen állítása: hogy a' szellemi', szabadság', erény', isten'. öröklét' eszméi pusztá üres koholmányok, pszichologiai tudatlanságon alapul. Megmutatja, hogy ezen eszmék nem történetes, hanem egyedül eredeti 's szükséges okból, szóval az észből származhatnak, — hogy a' materialismus' elve szerint azok kik magokat az igazságért, emberiségért feláldozták, az emberek' legnagyobbjai: *Socrates, Leonidas, Zringi* stb. örült, bünső ábrándozók voltak: — hogy csupa tulságos jólét utáni sovárgásból ölék meg magokat, 's a' szertelen önszeretet volt eltök' gyilkolása. (l. 84). — Előadja a' materialismus' történetét; 's miben különbözik a' hajdani görög, 's újabb angol, 's francia materialismus egymástól. „Amaz“ — mond — „egy alacsony műveltségi foknak egyoldalú 's hiányos, de ép szüleménye volt; a' philosophiai ész első lépéssel le nem rázhatta az érzékiség' bilincseit, 's el vala még fogódva alacson ismereti foka' tulajdon módjában, minélfogva materialismusa *cosmologica* tulajdonságú: az újabb francia *psychologiai* természetű, 's a' korszellemnek érzékiségben 's önzésben való elmerüléséből keletkezett“. (l. 87.).

2. A' *spiritualismus*' alaptalanságát nyilvánossá teszi: a' materialismus' bökkenője — mond — a' szellem' téretlen, gondolat- 's akaratbeli tüneményei. Ezeket térben jelenkező anyagból nem magyarázhatja. Úgy viszont a' spiritualismus az anyagnak térben mutatkozó jeleneteit téretlen szellemből le nem hozhatja. 'S ha a' materialismus ezen kérdésünkre: hogyan eredhet a' holtból, szükségességéből, észnélküliből az élő, szabad, és észes? felelettel adós marad; úgy a' spiritualismus viszont nem

képes megmutatni: hogyan testesülhet meg a' szellem. (l. 91.).

3. A' *dualismus*' alaposágát kimutatja. Az anyag és szellem — mond — egyenlő bizonyossággal bír, 's bár lényegöket nem ismerhetjük is meg, de létök 's valóságok az öntudat' ellenmondhatlan tanuságán alapszik, 's így csak azon philosophiát lehet jőzannak 's igaznak tartanunk, melly a mindenség' ezen két alapelvét elismeri 's embert és világot, azoknak okait, törvényeit és czéljait, azokból magyarázza. — A' materialismus — mond — feldönt minden erkölcsi törvényeket, és czélokot, minden vallási eszméket; a' spiritualismus minden érzékiet: a' dualismus, mindkettő egyoldalúságát kikerülvén, egyesült érzéki és erkölcsi természetünk' törvényeit és czéljait elismeri, 's a' vallás' eszméit is helyben hagyván, okra, törvényre 's célra nézve embert és világot öntermészetünkkel egyezőleg magyaráz (l. 92—3).

4. A' *naturalismus*ról mondja szerző, hogy lényegileg a' materialismussal egy. Elve hasonlólágy az álempirismus' felszeg állítása: csak az való, igaz és bizonyos, a' mi érzékeink' tanuságán alapul; minden érzékfeletti, erkölcsi 's vallási fogalmak üres képzelmenyek. Gyakorlati tekintetben tanítványa csupa eudemonismus. (l. 95). (*Folytatása következik*).

Vecsei József.

Utazás.

Voyage en Crimée, au Caucase, en Géorgie en Arménie, en Asie-mineure et a Constantinople, en 1829 et 1830; pour servir à l'Histoire de Hongrie. Ouvrage orné de cinq planches lithographiées. Par Jean-Charles de Bessé.

(Vége).

XLVII. fejezet (p. 339—349) a' fő tárgy-nak van szentelve. Tifliszben levő némi avar és leszóhi főnökök bizonyossá tevék utazónkat, hogy feleik igen jól ismerik a' Kaukaz' magasain lakó magyarokat, 's hogy nálók közönséges néphagyomány, miként egykor azok uralkodának a' kaspiumi- és fekete tengerközti tartományokon. E' két népségnek külseje és jelleme különböző a' kaukazi magyarokétól; bizodalmatlanok, épen nem közlekedők; arczuk vad, természetök kellemetlen. Mondja továbbá (p. 340) „Tous les renseignemens que j'ai recueillis à Tiflis, à mon passage à Gori et à Koutais, prouvent évidemment que le nom des Ma-

gyars est très connu parmi les habitans même de la partie meridionale du Cavcase, comme il l'est parmi les Georgiens, les Cosaques du Don et de la mer Noire. Un Armenien très instruit, à qui j'étais recommandé par son correspondant à Trébizonde, me promit de me communiquer un vieux manuscrit écrit en langue armenienne, où il est expressément parlé de la domination des Magyars au-delà du Cavcase. Cet honnête Armenien se réjouissait beaucoup de voir un descendant de cette nation, et se faisait un plaisir particulier, disait-il, de me donner des éclaircissemens sur mes ancêtres. Malheureusement il avait laissé le dit manuscrit à Trébizonde, où il demeure ordinairement; mais il m'assura qu'à son prochain retour dans cette ville, il en ferait traduire en turc les articles relatifs aux Magyars, et que, suivant mon désir, il en remettrait une copie au chevalier Guerzi, consul de Sardaigne à Trébizonde, lequel à son tour, m'avait promis de me l'envoyer à Bude par l'intermédiaire de l'internonce d'Autriche à Constantinople. Je dois bien regretter l'absence de ce manuscrit, dont je n'ai plus entendu parler et qui aurait pu servir d'une pièce de plus à l'appui de mes précédens renseignemens: je ne sais à qui en attribuer la faute. „Vagy csak egyedül ezen, állítólag magyar történetekről is szóló örmény régi kézirat” megszerzése által gazdagon megjutalmaztatott volna utazónk’ fáradsága, ’s örök híratartandó történettudományunk’ literatúrájában. Kétségkívül több haszon fogott vala járulni historiánkra annak megismertetése, mint ez utazás’ kiadásával. — Fönmaradt vigasztalásunkul e’ régiségnek, ha csakugyan létezik, még valaha napfényre jövedele iránti remény az örmény ös literatúra’ naponként előbbrehaladtával. — Ezek után a’ *Derbend-Nahme* ajánlja történetünk’ vizsgálóinak, némelly töredékeit főlhozván; aztán a’ finn-lapp vérségnek mond elle. Eszméjét támogató, néhány m. nevet említ, p. o. Kaspium tenger mellett *Migar-Csiga* falut, *Rudas-sár* folyót, *Szeder* falut, *Tartai* hegyfokot, *Sára* szigetét; mikhez kapcsolja a’ törökök’ *Madzsar-burunját*. Végre (p. 345) általmegegyen a’ skót nemzetségi nevek’ magyarosságra, onnan Indosztánba, Abisziniába, isten tudja hova nem, m. hely- ’s nemzetségi hasonhangu neveket keresendő.

XLVIII. fejezet. Tifliszbe rövid mulatás, Georgia’ szerte ismert szépségű nőiről köz-

lött szózatát, *XLIX. L és LI. fejezetben* imeretiai és mingreliai ábrándos utja Gorin, Szuramon és Kotaiszon által, ’s a’ tartomány’ buja termékenységének festői leírása követi.

LII. fejezet a’ hajdani Cholchisról elmélkedik ’s Imeretia’ Kotaisz nevű Rion vagy Phasis melletti fővárosáról beszél, aztán (p. 376, 377) a’ Georgia’ban Tiflisz körül fekvő Neu-Tiflisz, Alexanderdorf, Mariafeld, Petersdorf, Elisabeththal, Katharinfeld, Armenfeld ’s Helenendorf nyolcz sváb gyarmatokat ismerteti meg.

LIII. fejezet a’ főntebb is érdekelt cserkesz nemzetéről, melyet szerinte im ezen tíz köztársaságok vagy nemzetségek alakitnak, u. m. *notkaicsek*, *sapsukok*, *abaczaikok*, *pszedukok*, *ubighok*, *haliszkaik*, *kembuik*, *abazek*, *bezlemiek* (kik magukat magyar ivadékoknak vallják), és *kubertaik*, hő ismertetést ad (p. 380—393), hozzá függesztrén (p. 594—598) 285re menő cserkesz’ szőlajstromot, melyben *pha* = fa, egyetlen magyarral találunk.

LIV. fejezet. Kotaiszt jun. 6. elhagyja, 7. Redut-kaleh fekete tenger parti városba ér; 8. hajóra ülven, az orosz földtől bucsut veszen. Athinosznál kiszállva, Musztafa beyel, fiatal korában Belgrádban tartozkodottal találkozik; végre Trebizondba eljut, és jun. 19. nápolyi hajóra száll, csak 13 nap mulva köszönt be a’ tőle harmadszor látott Konstantinápolyba.

LV—LVII. fejezet. Ott tartozkodása alatt különös gondot fordít utazónk az általa annyiszor magasztalt, de soha nem használhatott *Derbend-nahme*’ megszerzésére; mindazáltal egy példány sem létezőn a’ bazarban, nemzetünknek vele nem kedveskedheték. — Dicséretes B. szándéka; de figyelmezteti ezenneirec. hogy az eredetieké arabul írott és Mahamed-Avahi-Akasi által törökre fordított *Derbend-nahme*, vagy derbendi historia távol sem olly régi, olly becses és hiteles kutfő, mint B. gondolja. Németország’ tudósai eléggé ismerik, használá is Reineggsen ’s egyebeken kívül Ritter Kár. Ázsia’ leírásában; sőt találtatik török-tatár példánya a’ göttingai könyvtárban, honnan könnyebb szerrel lemásolthatnának a’ magyar (kazar) dolgokat illető helyei. Sztambul’ leírását *LVIII. fejezetben* a’ bentazott helyek’ távolságok’ és orosz mértékek’ jegyzéke követi.

LIX, LX. fejezet. A’ közép tengeren jul. 30. Triesztbe, onnan sept. 2. Bécsbe utazván, a’ monarchia’ határába léptével illy panaszra fakad: „Depuis mon absence de mon pays j’avais

été, il est vrai, exposé à bien des privations, à bien des dangers; mais au moins je ne m'étais pas senti blessé en ce qui est le plus cuisant pour un cœur sensible, je veux dire par l'ingratitude. Dans les régions lointaines que j'ai parcourues, rien ne me froissait, je ne m'occupais que de l'objet de mes recherches; aucun désagrément de la part des étrangers, au contraire, partout je rencontrais l'hospitalité la plus franche et l'accueil le plus flatteur, le plus sincère. Ici....mais je m'arrête: je respecte ma patrie et la respecterai toujours, dans quel coin de la terre que le sort me jette; stb stb. (p. 454) Mi fájt utazónknak olly érzékenyül? találgatni nem akarjuk; szolgáljon mégis vigasztalásául ama' régi mondás: „senki sem proféta stb.

E' híven kijegyzett helylyel közzel észrevételeket is hordó czikkekből eléggé megismerve B. munkálódási. Rec. bezárólag két kérdésre kívánja szorítani ítéletét. 1) Elérte-e célját utazónk? 2) Nyert-e a' történettudomány kielégítő vagy legalább tetemes világosítást munkája által? — Ez egymásból folyó két pontra kénytelen tagadólag felelni: okát adván következőkben állításának.

A' régi és újabb, mind jelenkorig napfényt látott munkákból, nevezetesen D' Ohsson, (*Des peuples du Caucase et des pays au nord de la mer noire et Caspienne dans le dixième siècle, ou voyage d'Abou el Cassim. Paris, 1828, 8.*) Pallas, Reineggs, Klaproth, Potocky, Gamba, Eichwald, Dubois de Montpéroux, Koch stb. iratiból sokkal bővebb ismeretere jutánk a' kaukazi népeknek, hogysem egyik városból a' másikba vivő, gyakorta megjárt útvonalon gyorsan elhaladó utazónak bárminemű vizsgálódásai új fölfedezésekkel kecsegtethetnének. Az ottani hegyi népek és nyelvek általánosan már eléggé osztályozták, megismertették, de részenkénti meghatározásaik hiányos, egyenként kikutatva távol sincsenek. Nem tudjuk még bizonyosan, mellyik a' *dialectus*, mellyik az *önálló nyelv*. Több vidéken elannyira különbözök a' lakosok egymástól, hogy egyik völgy' népe a' másik szomszéd völgy' lakójának nyelvét alig, vagy épen nem érti. Ezt összehangzólag bizonyítják a' figyelmes utazók. Magáról a' közelebről ismert, legalább nyelvekre nézve ismertnek vélt cserkesz nemzetéről tapasztalásból írta 1837ben Koch a' jénai tudós: „A' hadmenet (orosz) az abazekhek ellen vala intézve.

Ezek (abazekheknek mondják közönségesen) a' natokhadzsok, sabzugok és ubikhokkal együtt az oroszok 's általában a' keresztény vallás' legtüzesb ellenei. Ezen négy népség az európaiaktól még egészen ismeretlen részét lakja nyugoti Kaukazuinak, közvetlen a' fekete tengernél Kubantól Abkhazia' határáig (melly Európában hibásan Abazienak nevezetik); és pedig a' natokhadzsok közvetlen Kubannál, mintegy 60,000 lélekből, 's keletfelé a' sabzugok körülbelül 200,000 lélekből állnak, dél felé a' natokhadzsoktól a' fekete tengernél az ubikhokig elterjedvén. Ez utóbbiak Abkhazia' Gagri nevű völgyéig terjedő földeket foglalják el, és 19,000 lélekből állnak. Az abazekhek végre a' sabzugoktól és ubikhoktól keletfelé lagnak és az itt kezdődő Kaukazu' fővonalá által választatnak el amazoktól. A' sabzugok mellett van a' legrészben és erősb (160,000 l. álló) eszkeszi népség, mely nevezet az oroszok által Terek folyamig terjedő minden muhamedan népekre ruháztatik. *Szokás és nyelve által különböznek egymástól, elannyira, hogy az orosz parancsnokok kénytelenek lennének minden népből tolmácsokat tartani.* „(Berghaus H. *Almanach für das J. 1839. Den Freunden der Erdkunde gewidmet. Stuttgart. 12 S. 72*). Kétséget nem szenvedhet ennél fogva Rencz István' Kaukazuison vándorlott hazánkfiának a' *tupisi szavok'* nyelvérol nyújtott tudósítása. (*Hasznos Múlat. 1829. II, 177. 's köv. l.*) — A' ki tehát azon sokféle népek' nyelvérol világosítást 's tökéletes ismeretet kíván szerezni, annak a' népek' keblébe mélyebben kell behatni, huzamos ideig köztök tartózkodni 's a' néptömegevel társalkodni. Illy kívánatnak B. meg nem felelt. — Távol sem követel rec. lehetlenséget; nem kívánja, hogy életveszély közt ellenséges indulatu nepeknél vivandotta ki hona' diésőségét u azok: jól tudván, mi nehézségekkel van efféle merény egybekapcsolva; maga a' fin nyelv- és literatura' bajnoka, pétervári *academicus* Sjögren, legközelebbi időben nem munkálódhaték sikerrel az osszet 's egyéb kaukazi nyelv' alaposb vizsgálatánál orosz hírek szerint; de épen ezen okból óhajtható vala B. nyomozó útjának jól kidolgozott utasítás vezérletinél meghatározott és körülírott vizsgálati pontokhoz szoríttatasa; olyakhoz, mik a' Kaukazuison m. történeti tekintetből fáradozónak egyedül célirányos és jó foganatu leendett volna; millyekre bizonytalau irányu 's reánk

nézve kevesebb érdekes dolgok' mellőztével minden erő- 's időbeli tehetség fordítandó fogott volna lenni; p. o. a' még nyelvök' dolgában nem eléggé ismert népfajok' fölkeresése stb. miről rec. már B. útra indultakor egy különös munkáscsákában röviden értekezett. (*Világosítás, Ázsiában a' Kaukaszus hegyen lakó avarok és kinságiak nyelvének magyartalansága iránt; a' Kaukaszusi népek' rövid általnézésével. Szeged, 1829. 8. 25. l.*) — Illy nemü kalauzok 's előismeretekkel ellátva, ha a' m. eredetre nem is, bizonyára a' nyelvek' studiumára gazdagabb zsákmánnyal térendett vissza utazónk. Ismétli tehát rec. hogy szilárd előkészület' hiánya miatt lehetlen vala czélt érnie utazónknak, 's kielégíteni azon várakozást, melly hasonnemű vállalatokat kísérve kíséri.

Megrovandó, már ezeket tudva, utazónk' előértekezésében foglalt abbéli nyilatkozása, miként Guldenstaedt, Reineggs és Klapproth nem hatván Elbruzig, 's nem járván be annyi földet mint ő, és főleg csak a' természet törtérialával foglalkodván, — sokat hagyának magok után Kaukazia' megismertetésére. E' sok részben balnézetű állítást mellőzve, 's a' nevezett tudósok' tárgyalati érdemeikről hallgatva, csak azt jegyzi meg rec., hogy Klapproth' terjedelmes munkái olly classicitásuk Kaukaszus' föld- nép- és nyelvismertetése' dolgában, minél jobbakkal eddig elő nem bírnak; kinek azonban mély combinatioit, úgy a' többiekét is utazónk nemcsak föl nem fogá, de kevesebb látszik ismerni neveik' fölhozása' ellenére.

Ámbár nem talált rec. e' munkában olly adatokra, mik B. legelőbb elszámított 's nyomtatásban olvasható leveleiben már ne említettek volna: mégis úgy tekintí Kaukaszus' több népeinek magyar származás iránti igényeiről nyomósan előterjesztett czikkeit, mint törtériali alkotmányunk' nagyszerű épületére hasonvehető anyagot; azért nyereségnek méltán nézendőket. Emlékezek már Reineggs és Klapproth Kaukazia' belsejében divatozó efféle néphagyományokról, de általános és annyi népeknél ápolt hiedelemről senki utazónkon kívül nem tón bizonyítást; kár azonban, örökké kár, hogy e' népeknél őshagyomány' alapja 's oka fölött mélyebb fürkészésbe nem bocsátkozék; a' minek szerencsés kipuhatólása vezethetett volna csak kívánt eredményekre. A' helyenként megnevezett népfonökök' vallomása, mint egyeseké, hiányos, egyoldalú, vagy hiu-

ságból tulságosított lehet; a' köznépi csoportok' száján szállongó, kunyhókban rejtőzö hagyományok lehetnének biztosh tolmácsai az egyszerű igazságnak. — Magyarok' Kaukaszus' vidékein laktáról történetkönyvek is tesznek némi bizonyítást: illetén állítás tehát magában nem új, 's nem meglepő; valamint ellentétben nem semmisíti meg az éjszak' fin ágazatu népeiveli rokonságot; sőt azok ellen sem harczol, kik a' byzancziumi írók' nyomán csak Lebediában szeretik legkorábban föllelni a' magyarokat. Ha szláv eredetű népek voltak 's lagnak ma is éjszokon és az adriai tengernél: miért ne létezhettek volna különböző sőt egyazon időben éjszak és dél' tartományaiban, különböző nevezet, külön vált uralkodás alatt magyar nyelvű népek? — Tanuljuk azt is egyébiránt, mit már más utazóktól, de talán azoknak hitelt nem adva hallánk, hogy nyelvünk nem él az ottani megnevezett népfajoknál. —

Mindezekből azt is következteti rec. hogy a' magyarok' őshelyeinek 's maradványainak fölkeresésére egykor magát elszánó tudós utazó sokkal gazdagabb fölfedezéseket teend, ha azon tájakat veendi vizsgálata' tárgyául, hol a' magyarok' később időben is lakta történetileg bizonyos; hol még a' XIII. században is nyelvünket beszéllék; értvén a' Volga és Ural melléki vidékeket. — Rec. nem azon ábrándozók' sorába tartozik, kik nép és hely nevezeti magyaros hangzathól, alapos vizsgálódás nélkül, hegyen völgyön magyarokat elrejtve lenni gyanítgatnak; sőt tökéletesen hiszi nyelvünket beszélő népségnek a' két testvérhon, moldvai fejdelemség és Bukovina' határin kívül sehoh az ég alatt nem léteztét; azonban mégis hasznosnak, sőt szükségesnek tartja a' nyomozó utazás tételt, igen igen sok, itt ki nem fejthető nézetekből; de illy vállalathoz sokoldalú előismeretek kívántatnak.

Végül, — miután utazónk' gr. Széchenyi István' nyilatkozása ellen emelt szózatát rec. eleinte szönyegre hozá, helyen valonak tartja, — távol sem mintha a' nagy hazafinak szószólóra volna szüksége elvei' nyilvánításában, — hanem saját nézetinek illy tudományos, köz érdekű vállalatok' elrendezésénél kifejtési, vélemény-nyilatkozási jogánál fogva. — Láng- ra lobbant hazafiság, vagy nagy uri kegyelem, bármelly előismeret, huzamos elkészülés és érett meghányás nélkül hevenyében született patrioticus tervet pártolandó, nyujthat ugyan

kény 's kedv szerint segédelmet tervezőnek: de olly hazafi, ki a' hon' anyagi és szellemi-jólétének eszközzésére vagyónát soha el nem rejtve, csak biztos és hideg számolások után és hasznos süker' reményének fejében szokta önteni áldozatát: üdvet hoz a' közjóra, midőn erőit céltalanul nem szaggatja. — — Más iránynyal nem eszközzendett volna-e dicsőbb eredményt történettudományunkra annyi pénz, idő és fáradság? utazónk' igazságos elismerése tegyen róla őszinte vallomást, ha munkájának ezen, b. Hammer-Purgstälénál sokkal nyiltabb, szigorubb és kimerítőbb, de egyszers-mind szerzőre megnyugtatóbb bírálata Franciaországban ismeretére jutand.

Jerney János.

Visszaigazítások.

V.

Orosz bajok.

(Folytatás).

III. „Ha nekünk a' magyar színházban csakugyan opera a' fő dolog, nem pedig színmű, akkor ezen színház nem érdemli, hogy felségelésére még most a' nemzet csak egy fillért is adjon“. — „És ha csak operáért járjuk a' házat, minden józan azt fogja kiáltani: Egy fillért se színházra, mert az nem mozdit elő nemzeti czélokot, hanem csak vétkes külföldiskedés' fészkevé vált; örültek házat inkább mint opera-házat!“ — Ha ezen szavakat kikapjuk a' könyvből 's így egészen magokban vesszük, lehetne nekik azon értelmet adni, mintha en az opera iránt nem volnék jó indulattal: de ha idezünk, hiven kell ideznünk; nem kiszakasztva, hanem egybefüggőleg azokkal, mik a' mondatot tökéletesen magyarazzák. Itt az idézet megint nem történt bona fide: mert a' hozzá tartozó magyarázatok kszakarva elhagyattak. Én nem mondtam azt, hogy opera általában nem érdemel országos pártoltatást. Igen is érdemel, mint művészet, következőleg a' lelekművelődésnek egyik hatalmas eszköze: de előlegesen, mindenek, 's különösen a' szavalo művészet felett, teljességgel nem, még miveltebb) nemzeteknél sem, nálunk magyaroknál pedig, hol színházzal nemzeti czélokot lehet es kell is összekötünk, még kevésbbé. Ha valaki meg tudja mutatni, hogy opera színműnél sikeresebb, vagy legalább hozzá hasonló eszköz nyelv' es nemzetiség' terjesztésére 's előmozdítására, akkor én terdet fejet hajtandok neki 's elismerendem, hogy nincs igazam: de ezt meg nem mutatta meg senki 's ketlem, hogy valaki fogja. Megismerem én, hogy opera is eszköze lehet nemzetiség' terjesztésének, mert zene sok nemzeti caractert fejezhet ki, de ezen operának aztán nemzetinek *) kell lenni. A' mi olasz,

*) Sokan nem tudják megfogni, hogy művészetben is lehet nemzetiség 's általában magyar művészetről

francia, német operáink művészet' tekintetében minden figyelmet es részvétet érdemelnek, de nyelv es nemzetiség' tekintetében nem lehet rólok szó*), miből önkenyt következik, hogy nekünk magyaroknak, annyi szükségesebb es hasznosabb intézetek' hiányában, nem lehet intézeteink' sorát opera-alapítással kezdeni. Mert, hogy a' művészet egy nemzetnek, melly meg nyelvel es nemzetiséggel sem áll olly lábon mint kellene, nem a' legszükségesebb, nem a' legelsőbb, ezt úgy velem a' művészet' legtulzobb barátja sem fogja tagadni. Nem az opera ellen szolok én, hanem a' szindarabok' ügyét védem; nem a' művészetet akarom elhanyagoltatni, hanem a' művészettel nemzeti czélokot össze kötni; nem azt akarom, hogy az opera elnyomassék, hanem azt, hogy az opera ne nyomja el a' színművet, mert akkor az opera egyenesen nemzeti czeljaink ellen dolgozik; elnyomja pedig, ha a' magyar színháznál fő dolognak nezetik 's így a' színház nem érdemli meg, hogy országosan csak egy fillérrel is segítessék. Elsőbb a' nyelv es nemzetiség' aztán jó a' művészet, elsőbb a' színmű aztán jó az opera. Hogy kenyerünk legyen a' háznál kerülhetlenül szükséges, mert e' nélkül nem elhetünk, hogy nádmézünk is legyen jó, de nem kerülhetlenül szükséges, mert nádméz nélkül megelhetünk. Nyelv es nemzetiség' kenyer, melly nélkül nincs nemzeti existencia, művészet czukor, melly jó, hasznos, melly művelődésre vezet, de a' letezésnek nem föltétele; kenyérral azonnal lássuk el magunkat, czukrot pedig csak akkor szerezzünk be, ha rá kenyervétel után költségünk maradt; a' czukor mielőtt elegendő kenyérünk volna, nem érdemli meg, hogy rá csak egy fillert is költsünk. Ez az én szavaimnak értelme: de a' ki illyet mond, lehet-e beszéde-

beszélni nevétségesnek tartják. Ezekről szeretném kérdeni, vajjon soha sem vették-e észre, hogy az olasz zene es poezis különbözik a' francziától, ez a' némettől, ez ismét a' spanyoltól? stb. Mi oka, hogy nálunk a' Rákóczy' indulójának nagyobb hatása van a' nagy közönségre, mint Bellini' bármelley áriájának? Szébb-e ezen induló, művészibb, es szabályszerűbb-e mint Bellini' művei? ezt alig mernék állítani! Az ok másban nem lehet, mint a' nemzeti sajátságban, mellyet ezen induló kifejez. A' művészetnek vannak ugyan orok törvényei, általános szabályai, de ezek nem zárják ki a' nemzeti sajátságot, legalább nem szükségképen. Napjainkban minden nemzet nagy figyelmet kezd fordítani a' nemzeti sajátságokra tánczban, zenében, poezisban, egyedül nálunk vannak bölcsek, vagy túlfinomodott majmok, vagy nevétséges cosmopoliták, kik erre megvetőleg tekintenek. Magyar művészetéről, mint létező dologról, beszélni az igaz még korán van, de mint leendőről es létesíthetőről kell es épen most van idő.

*) Zerinvári Irma kisasszony — vagy tán épen asszonyság! — az Orosz-Század' 7. számában — es maga a' hypertudós Hangay úr is a' 8. számban — nem tud különbséget tenni nemzetiség' tekintetében egy fordított opera es egy fordított színmű között, pedig, a' szép kisasszonyka' kegyes engedelmevel a' kettő között van egy kis különbség. Az elsőből t. i. csak éneket nyerek, azt is egészen idegen szelleműt, a' másodikból nyelvet, es pedig — egészen magyarul; a' mi, ha másnak csekélység is, nekem igen fontos, bár érte a' szép kisasszonyka' szelid női nyelvecskéje nyelvszigázó pedant szobatudós czimmet tisztel is meg.

ből következtetni, hogy a' czukornak ellensége, hogy azt ki akarná pusztítani? Valóban nevetséges, vagy szánandólag együgyű, ki illyet teljes meggyőződéssel akar következtetni. Akármennyit törjük fejünket, okoskodunk, abból alig ha fogunk kigázolhatni, hogy a' magyar színháznál a' színmű első és azt operai dícsőségeikért, énekesnők' jölétéért elhanyagolnunk nem szabad. És ha még tudósabb 's a' nagy muzsikai entheos és ábrándok miatt még mysticusabb értekezéseket fordítanak is németből Hangay uráimék, vagy írnak eredetileg, annak megmutatására, mit senki kérdésbe nem von t. i. hogy a' zene becses dolog, 's ha azt még hírnökibb urbanitási jegyzésekkel cifrázzuk is fel, mint van az Orosz-Század' 8. számában, soha sem fogjuk megmutathatni, hogy nekünk magyaroknak a' színházban elsőbbség és szükségesebb legyen az ének mint a' színművészet, és ha agyvelónket taplóvá száritjuk is a' bölcselkedés' melegeben, mégis csak az fog igaz maradni, hogy a' magyar színházban fontosabb személy Lendvayné mint Schodeiné, Megyery mint Konti stb. 'S ki ezt hiszi és ki is mondja, az senkinek és semminek sem ellensége, hanem barátja a' nemzeti ügynek, olly barátja, ki, rágalmozatások, gyanúsítások' föltétele alatt is, megmondja a' mit hiszen.

Korán sem gúny, vagy ellenséges indulatból mondom én, hogy örültek házát kell inkább pártolni mint opera-házát, hanem komoly meggyőződésből, mert azt hiszem, amaz szükségesebb és nélkülözhetlenebb egy nemzetnek és így elsőbbség is mint az opera.

IV. „*Mi legyünk előbb nemzet, aztán gondolkodjunk művészetéről 's művészi ízlésünk' nemességéről.*” Ez is opera-kiküszöbölést jelent, nemde? Természetesen! ki az operának valódi barátja, az operát fog akarni vakon, minden áron; az nem tekint sem jobbra sem balra, hanem, ha kerdi valaki tőle, mi kell a' magyar nemzetnek legelőször is? azt fogja kiáltani: *opera!* 's mi másodsor? *opera!* mi harmadsor, tizedszo, huszadszo? mindig csak *opera!* Csak neki operája legyen, meg van minden, mert ebben áll a' nemzeti boldogság! Ha az tartatik csak opera-barátnak, ki így gondolkodik, akkor én elismerem, hogy az operának nem vagyok barátja, mert nekem más religiom van, és nem vagyok képes magammal elhíttetni, hogy nemzetünk' jöllete operában álljon.— Mi a' Szózatból idezett szavakat illeti, azokat talán felesleg is igazolni, mert nyelv és nemzetiség meg magának a' művészetnek is alapjai, 's hol e' kettő nincs, ott alig ha fog valami nagy es szép felvirágozni; olly hazából a' művészi talentumok ki fognak vándorolni, mint tőlünk Haydn és Liszt, Wurda és Reichel kivándoroltak.

Ime ezek azon nevezetes idezetek, mellyeket O. úr a' Szózatból kiírt, mellyekkel ő erőködik megmutatni azon két tételt: hogy én *opera-ellenesség vagyok és az operát ki akarom küszöbölti*, 's most láthatja az olvasó, hogy ki engem opera ellenségnek nevez az csakugyan „*rágalmaz és káromkodik*” (mint O. úr mondja). Sokat mernek föltetni, hogy ha a' gyapju-mosásról írtam volna értekezést 's benne tevék említést O. úr' circuli quadraturájáról, O. úr meg ott is egy opera-pusztító

fedezett volna fel bennem. Illy leleményes elme, ki valamit ott is talál, hol az a' valami nincs, alkalmas fából vas karikát csinálni, a' fehér' szín' feketeséget és a' circuli quadraturát demonstrálni. Ezen a' maga nemében különös és egyetlen elméről mondani, a' mit én mondek, nem elmenczkedés, hanem komoly meggyőződés' kifejezése. 'S mindenekre kérem is O. urat, hogy ha semmit sem akar is nekem hinni, ezen egyet higye el, mert esküszöm Csaplovics' philosophiájára, Csató' állhatatosságára és szilárd elveire, 's magának Orosz úrnak oraculumu autoritására a' két magyar hazában, hogy nem akartam, és nem akartam elmenczkedni!!

Egyet bátorokdnám még e' hely O. úrtól és társaitól kérdeni: valljon mi személyes okot képzelnek ők arra, hogy én az operának ellensége 's a' színműnek barátja lehetnek? Tett nekem valami kárt az opera, vagy hasznot a' színmű? vagy jövődében is teend-e, nekem, ki sem opera, sem dramairó nem vagyok és nem is szándékozom lenni? Valóban magamnak is érdekes volna hallanom, mi okot tudnának ezen urak mondani, kik, magok szerint itélvén meg más, mindenütt ön haszonvádszátot, személyes érdeket kutatnak. —

Kegyes vala Orosz úr irántam egy különös hajlandóságot is bizonyítani, mit kevés magyar író iránt szokott, t. i. a' Szózatrol bölcs iteletet is ki-mondá, és pedig nem a' Szemleiben olly gyakran előforduló pythiai szavakban: *Csak rajta, Aucht gut! Mirabile dictu!* mellyeknek mely értelmet csak maga képes felfogni: hanem világosan, félreerthetetlenül, hogy t. i. „*a' Szózatban ugyanazon tárgyról, majd fehér majd fekete mondatik 's az egészben tiszta felfogás nem létezik.*” Természetesen, Természetesen! Tiszta felfogások csupán O. úr' agyában születnek, vagy ott, hol O. úr babáskodik, azaz őket megszületni segíti, például a' Hírnökben és Századában. Más hol ne keressetek tiszta felfogást! azoknak műhelye csak Pozsonyban van, a' sétater' 749. száma alatt.

Nem árt néha magunkkal is kevésbé számot vetnünk. Ha valahol az ember tiszta felfogást nem talál, annak az is lehet oka, hogy ön maga nem bír tiszta felfogással, mert a' tiszta felfogás' megtalálására magára is tisztán felfogó tehetség kell, e' nélkül, ha világ' végeig vadászszuk is, soha sem fogjuk megtalálni a' tiszta felfogást. Orosz úr már nehány hatalmas jeleit adá, hogy discretivum iudicium' szükeben van, valljon nem ez-e oka, hogy a' tiszta felfogást nem tudja megtalálni? Felszólhatnám O. urat, mutassa ki a' Szózatnak azon helyeit, a' tiszta felfogás' nem létének bebizonyítására, hol *ugyan azon tárgyról fehér és fekete mondatik*, de minek az? Avval csak magamra ingerelnem O. urat és alkalmat adnek neki quadraturákat kutatni, és mutogatni képtelen, megmutathatatlan dolgokat. Nem fogna-e ő ismét kiírni helyeket a' Szózatból, mint most tevé, teljesen nem, vagy esonkán és felszegül bizonyítokat? és ismét elamítani a' hasonlitgatni restelő olvasót, hogy miket ő feketeknek mond, valósággal azok is. Ismerjük már e' találekony elmet, mellynek semmi sem lehetetlen. Azért O. úrnak illyeten, az ügyet úgy is nem, csak személyemet illető, gáncoskodásait

legokosb és tanácsosabb mellőzni, mert, ha valaki vitatkozás' tárgyává teszi, O. úr azonnal elő áll 's úgy megmutatandja, hogy minden logikai rendben gondolkodó fejnek hajszálai felborzadnak belé. Illyenekhez chamaeleoni ügyesség kell, 's ebben Orosz úr hasonlíthatatlan mester. Ő változtatja színeit, mint a' körülmény kívánja, 's ha valaki fáradságot venne illy haszontalanságra, az ő írásaiban mutogathatna ki ugyan azon tárgyról fehéret és feketét. O. úr között 1830ban és O. úr között 1840ben egész a' nevétségig nagy a' különbség, olly nagy mint a' hernyo és a' pille közt, a' pille is hernyóból lett, de rajta még sínesenek a' hernyónak semmi jelei többé. Ezen összehasonlításban találnok meg igazán ugyan azon tárgyról a' fehéret és feketét. De ez semmi baj! Orosz úrnak ez szabad! Orosz úr azért derek literator, az ő gondolatai zsinor-egyenességűek, ő elveiben állhatatos, tiszta felfogású, párthoz nem tartozó ember! más zavart eszű, pártos es czimborálkodó! Orosz úr mindet tud az izsoptól a' czedrusig; ő a' legeredetiebb, leggenialisabb feje korának, más, ha maga a' tudós társaság volna is, csak eredetietlen *compiler*, *fordító*, *szolgai utánzó*, *középszerűségeen túl nem ható*. Csak rajta! Auch gut! (*Most már csahugyan vége következik*).

Bajza.

Magyar tudós társaság.

—A' magyar tudós társaság' játékszíni küldöttsége' munkalatairól *tizenegyedik* értesítés. — M. évi junius' elejétől f. évi februarius' 15éig a' küldöttség tizenket ülesben folytatta dolgait, 's tiszteügyre vett nyolcz fordítmány közül a' következő hetet fogadta el: 1. *Elmellőzés*, színjáték négy felvonásban, Töpfer után Lukács Lajos. 2. *Lovag és szolga*, vigj. 1 felv. Irta Franz. D. Epagny; Dunkel után németb. Balog István. 3. *Belle-Isle Gabriella*, drama 5 felvonásban, Dumas Sándortól, francz. ford. Nagy Elek. 4. *A' leányok ige-ne*, vigj. három felv. Moratintól, Spanyolból ford. Fekete Soma. 5. *Dús és szegény*, drama öt felvonásban Souvestre Emiltől, francz. ford. Kazinczy Gábor. 6. *Hajótörés*, színjáték öt felvonásban Desnoyertől, francz. ford. Nagy Elek. 7. *Két színész*; vigj. három felvonásban Löwenthal Maxtól, ford. Nagy Elek. Ezek is, a' regebben hirdetett 89 színművel együtt, leiratás végett, bármelley színész társaságnak kiadatnak az academia' leveltárából. Pesten, a' kis gyűlésből febr. 19. 1840.

D. Schedel F. titoknok.

—Emlekezethe hozatik, hogy a' IX. naggyűlés által 1838. kitűzött ezen történetirási jutalomkérdésre: „Fejtessek meg oklevelek 's egyéb régi emlékekből: honnan vette legyen eredetét hazánk' régi várszerkezete, koronként milly változásokon ment az keresztül, mik hanyatlása' okai és melly hatással volt külön fokain honunk' közigazgatására, védelmére 's általában alkotmányunk' kifejlésére?“ — A' mathesisre: „A' görbék meghatározásában jelenleg a' görbe' mindenkori hossza és érintőinek (tangentés) szöge is vetetnek elemekül. Mellyek tehát ezen nevet szerint az el-

ső és másod rendű görbék? Vitessenek ezek által öszrendesekre (coordinatae) 's adassanak elő főbb tulajdonságaik“ — Valamint végre a' drámaira is, mellyért ez úttal csak vigjátékok vihathnak; a' pályamunkák' beküldésének határideje folyó évi martius' 25ike, midőn azt az író a' nevét rejtő pecsetes levélre hivatkozó jellegével, alulirt veszi által. A' beküldött másolat, melly ki nem adatás' esetében is az academia' leveltárában a' nélkül, hogy a' szerző a' munka' sajátági jogát elveszteni, idegen kézzel és tisztán írva, lapozva és kötve küldessék. Ha a' jellegés levél' felbontása után kitetszenek, hogy a' munka saját kezeirása a' szerzőnek, ez a' jutalomtól elesik. Minden karbeli első rangú pályamű' jutalma 100 darab arany, mellyen kívül, másod sőt harmad rendbelinek találendő is kiadhatik, ivenként szabandó tiszteletdíj mellett. Pesten, febr. 19. 1840.

D. Schedel Ferencz,

m. acad. titoknok

(Belső város, kigyó-uteza, 403. sz. 1. em.)

Literaturai mozgalmak.

— Előttünk van a' Pesten, Trattnerműhelye' költségein már huszonegyedikébebe lépő *Tudományos Gyűjtemény'* első kötete. 's ez is, most először, habár alsóbb rendű velinen, de velinen mégis; és így külsejét illetőleg csak szebb, új és kisebb betűk, csinosb elrendezés, és tiszta nyomtatás, a' mi kívánható marad. A' Koszorúval együtt nyolcz ivre megy ugyan egy füzet, nehá kilenczre, de a' tartalom' valóságos mennyisége, egyszersmind a' 4 fnyi tiszteletdíj iránt a' boríték' belső lapján így világosít fel a' kiadóság: „Kénytelenek vagyunk azt megjegyezni, hogy egy annyi nagyságu p. o. eredeti értekezés, a' mi más hasonló tárgyú folyóiratokban, a' formatom' nagysága a' betűk' apró volta, a' sorok' tömörsége miatt, csak egy nyomtatott ivet teszen, a' jelen gyűjteményben, a' kisebb formatum es nagyobb betűk' miatt, két es fél ivre is kiterjed, azaz olly díj: a' mi ott egy nyomtatott ivert ígertetik, p. o. tíz ft ep., itt is szinte annyira megy fel, t. i. 2½ ivert 10 pfra. a' mi ugyan az értekezésre nézve mindegyik. E' szerint tehát a' Tud. Gy. kilencz ivre = Tudománytar 3° iv; 's felvéven, hogy emez egyre másra mindig többre megy mint 6 ivre, könnyű lesz a' Tud. Gy. kiadói' számolásából kivenni, mi szerint a' Tudománytar esztendőit at közel kétannyitl közül. Tehát a' valóban olcsó Tud. Gy. is (5 ft 36 kr ep.) aránytalanul drága amahhoz képest. Ezt mellesteg figyelmeztetésül. — A' Tud. Gy. ez első kötetének tartalma: 1. A' mathesis' tanítása' módjairól, 's a' mathesisbeli ellenmondások' okáról, a' Kis Geometrra különös tekintettel, Kerekes Ferencztől. 2. Igaz-e, hogy Henrik portugáliai gróf magyar eredetű volt? (a' gr. Kemény Jozsef által e' tárgyhöz tartozólag legújabbán közölt oklevel' alkalmazására) Fejer Gy. 3. A' válto gazdaságról. A' liter. resz kedvezőleg ismerteti D. Moesi Mihálynak, az acad. költségein megjelent „Elmelkedéseit a' physiologia' es psychologia' köreben különös tekintettel a' polgári es erkölcsi nevelésre“.

Nyomatik Budán a' magyar kir. egyetem' betűivel.